

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור מדוע הקב"ה הביא עשר מכות על מצרים?
שם המרצה (כתובת דוא"ל) – ד"ר יעל ציגלר (yaelziegler@gmail.com)

שמות רבה י"ח, ה'

כשבקש הקדוש ברוך הוא להביא המכות על המצרים מכת בכורות אמר להביא תחלה שנאמר (שמות ד, כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך התחיל אומר (שם ה, ב) מי ה' אשר אשמע בקולו אמר הקדוש ברוך הוא אם אביא עליו מכת בכורות תחלה משלחן אלא מביא אני עליו מכות אחרות (תחלה) ובעקב זאת אני מביא את כולן שנאמר וה' הכה כל בכור.

שמות רבה ט"ו, י'

וכי לא היה הקדוש ברוך הוא יכול להציל ישראל מיד מצרים במכה ראשונה אלא לקיים מה שנאמר (איוב יב, כג) מִשְׁגִּי'א לְגוֹיִם וַיֵּאָבֶדֶם וְכָתִיב (שם שם, כד) מִסִּיר לֵב רָאשֵׁי עַם הָאָרֶץ וּמָהוּ כֵן שֶׁאֵמַר ה' הַצַּדִּיק.

מדרש תנחומא בא ד

כך הקב"ה בא על המצרים בטכסיס של מלכים, בתחילה (שבר) [סכר] אמת המים שלהן, שנאמר ויהפך לדם יאוריהם ונוזליהם בל ישתיו (תהלים עח מד), ולא חזרו הביא עליהם קלנים, אלו הצפרדעים, שנאמר על דבר הצפרדעים וגו' (שמות ח ח), ולא חזרו הביא עליהם את החצים, אלו הכנים, שנאמר ותהי הכנם [באדם ובבהמה] (שם שם / שמות ח' יג), שהיתה נכנסת בגופו של מצרי כחץ הזה, [ולא חזרו הביא עליהם לגיונות זה ערוב שנאמר ישלח (בם) [בהם] ערוב ויאכלם (תהלים עח מה), ולא חזרו הביא עליהם דורמסיות, זה הדבר], ולא חזרו זרק בהן נפט זה השחין, ולא חזרו השליך בהן אבני בליסטרא, זה הברד, ולא חזרו ואחר כך, גירה בהן אוכלוסין הרבה, זה הארבה, ואחר כך נתנם בבית האסורים [זה החשך] שנאמר וימש חשך וגו' (שמות י כא), ולא חזרו והרג כל הגדולים שבהן, שנאמר וה' הכה כל בכור (שם / שמות / יב כט).

רבינו בחיי שמות יב:כט

וה' הכה כל בכור בארץ מצרים. שלם להם הקב"ה ב' מכות הללו מדה כנגד מדה וע"כ היו המכות דצ"ך עד"ש באח"ב. עקר בטחונם היה היאור שהיה משקה שדותיהם וכרמיהם ושעבדו לישראל לשאוב את מימיהם לפיכך היו מימי היאור לדם. והיו מעוררים ישראל משנתם ומקימים אותם ממטותם בלילה לעבוד עבודת פרך והיו מקרקרין מתוך הסבל מכאב לב הביא עליהם צפרדעים בחדריהם ועל מטותיהם שנאמר ובחדר משכבך ועל מטתך, והיו הצפרדעים מקרקרין במעיהם. מנעו מישראל מרחצאות והיו הכנים מצערים אותם לפיכך הרחישה אדמתם כנים. היו מצווים להם צודו לנו חיות כגון אריות ודובים לכך הביא עליהם ערוב. היו משתעבדים בהם לרעות מקניהם לכך שלח בהם דבר היו משתעבדים בהם להחם להם חמין הביא עליהם שחין. היו סוקלים אותם באבנים הביא עליהם ברד. היו גוזרין עליהם להיותם כורמים בכרמיהם הביא עליהם ארבה להשחית הפירות. היו מסגרים אותם בבית האסורים בבתי כלאים ובמקומות החשך הביא עליהם חשך. חשבו להרוג ישראל הנקראים בכורו של הקב"ה שנאמר (שמות ד) בני בכורי ישראל לפיכך הרג בכוריהם הה"ד וה' הכה כל בכור:

כלי יקר שמות ז:יז

הנה אנכי מכה במטה וגו' בעשרה מאמרות של עשרה מכות אלו רבו בהם הדעות, למה זה ועל מה זה היו מכות אלו באים עליהם, וכל המפרשים יצאו ללקוט טעמים איש לפי שכלו, גם אני לא אחשוך פי לקרב רעיונות אל פשטי המקראות.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

והנה מכת היאור, בעון שאמר פרעה לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כט ג) ובעון השלכת הבנים ליאור, ומיתת הדגים בעבור שרצו לבטל מישראל ברכת וידגו לרוב בקרב הארץ.

צפרדעים באו, על אשר כחש בה' ויאמר לא ידעתי את ה' ע"כ באו הצפרדעים שידעו את ה' ומסרו נפשם על קידוש שמו ית' כאמור למעלה, והיאור שרץ אותן צפרדעים כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, כי אמרו שהיאור יש בו צד אלהות.

כנים באו עליהם, לפי שכל בעל עבודה קשה מלא כנים הבאים מן הזיעה המצויה מתוך התעמלות והתחממות הגוף, ומה שנעשה עפר הארץ כנים, לפי שכל עבודתם היתה בשדה דהיינו עפר הארץ והיא שגורמה להם הזיעה והכנים, ע"כ עפר הארץ הביאה הכנים גם על המצריים.

ערוב בא עליהם, לפי שנשתעבדו בישראל שנמשלו לחיות, כמו שפי' רש"י על פסוק כי חיות הנה (שמות א יט) ובכל ארץ גושן לא היה ערוב כי אין חיה מזקת לחבירתה.

דבר במקנה המצרים היה לפי שהשבטים אנשי מקנה היו בבואם מצרימה, ועתה החליפו אומנתם בעבודת חומר ולבנים, וממילא נפסד מקנה שלהם, ע"כ וימת כל מקנה מצרים.

שחין בא עליהם, לפי שהפרישו נשותיהן מבעליהן על כן הוכו בשחין שהתשמיש קשה לו, כמ"ש וינגע ה' את פרעה, ופירשו רז"ל (בר"ר מא ב) שלקה בשחין שהתשמיש קשה לו, והיה זה לפרעה כמו סימן על העתיד.

ברד וקולות השמיע ה' לאזנו, על אשר חטא בקול ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו. ולפי שלא רצה לשמוע בקול ה' ע"כ השמיעו ה' בעל כרחו את קולו, קול ה' על המים, קול ה' חוצב להבות אש אשר תהלך ארצה, לומר שאם מרצון טוב לא רצית לשמוע בקול ה' עתה שמע בקולו, קול ה' יחיל פרעה וכל חילו.

ארבה בא עליהם, לפי שרצו לבטל מישראל והרבה ארבה את זרעך (בראשית כב יז) ואמרו פן ירבה, ע"כ שלח עליהם ארבה כי לשון ארבה משמש על הרבוי כמ"ש (שופטים ו ה) ובאו כדי ארבה לרוב וכתוב (ירמיה מו כג) כי רבו מארבה.

חשך בא עליהם, לפי שגרמו לישראל להצפין את בניהם בחשך, כמו שהצפינו את משה, ע"כ במחשכים הושיבום ה', וכן המילדות היו כל מעשיהם בחשך, וכן נבלעו ישראל בקרקע בחשך, כדאיתא במס' סוטה (יא).

מכת בכורות בא עליהם, לפי שרצו לאבד בנו בכורו ישראל, אבל מי הים לא הביא ה' עליהם אלא הם עצמם בזדון לבם נסו לקראתו, כמו שיתבאר בע"ה בפסוק כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא).

מדרש תנאים לדברים פרק כו

ובמופתים אלו המכות (יואל ג ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן: ד"א ביד חזקה שמים ובזרוע נטויה שמים ובמורא גדול שמים ובאתת שמים ובמופתים שמים אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים

רבינו בחיי שמות י"א, א'

והיו ד' חלקים בד' יסודות, **דם צפרדע** מן המים וראוי היה שתלקה הארץ תחלה כי היא היסוד האחרון אך מפני שכל הארץ שותה מן היאור על כן התחיל בלקות המים כי בלקותו ילקו היסודות כלן לפיכך לקו המים ומתו פרטיו שהם הדגים.

כנים ערוב מן העפר שהוא חזק מן המים וכן כתיב כל עפר הארץ היה כנים, וכתוב ותשחת הארץ וגו'. וכיון שחזק לבו ולא אבה לשלחם הביא עליו מן השמים מכות בגופם מיסוד האויר **דבר** בגופי הבהמות ומיסוד האש **שחין** בגופי האדם.

ומיסוד האויר עוד **ברד וארבה** בצמחי האדמה.

ועדיין לא שמעו על זאת והביא עליהם מכות מן האויר והוא **החשך** ואבוד נשמת רוח חיים אשר באפי הבכורות.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כא - י' הדברות פ' קמייטא

נאמרו עשרת הדברות כנגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, אנכי כנגד מכת דם ויהפך לדם יאוריהם (תהלים ע"ח מ"ד) אל תאמר כפרעה לי יארי ואני עשיתי (יחזקאל כ"ט ג') אל תאמר שאני בראתי עצמי, לא יהיה לך כנגד [מכת] צפרדעים (עלו) [שעלו] בתנורים (חומם) [בחומם] אמר הקב"ה הצפרדעים חלקו לי כבוד ואין אתם חולקים לי כבוד, לא תשא כנגד מכת כינים שהשביעם הקב"ה ועלו, זכור כנגד מכת ערוב אמר הקב"ה לא תערוב ולידן חולא ושבתא כחד, כבד כנגד מכת דבר דכתב למען יאריכון ימך (שמות כ' י"א), לא תרצח כנגד מכת שחין אמר הקב"ה אל תהי רוצח ודמו של אותו האיש בגופו, לא תנאף כנגד מכת ברד ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (שם/שמות ט' כ"ד) וכתב היחתי איש אש בחיקו וגו' כן הבא על אשת איש וגו' (משלי ו' כ"ז עד כ"ט), לא תגנוב כנגד מכת ארבה כתב בעד החלונות יבואו כגנב (יואל ב' ט'), לא תענה כנגד מכת חושך אמר הקדוש ברוך הוא אם אין עדותך מאירה לך כאורה הזאת אל תעידנה, לא תחמד כנגד מכת בכורות שהיו המצרים שטופים בזימה ונמצאו כולם בכורים.

ספרי דברים כ"ו

רבי יהודה היה נותן בהם סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב.

רשב"ם שמות ז', כ"ו

(כו) ויאמר י"י אל משה בא אל פרעה - שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה. וכן כל הסדר בכל שלש מכות אינו מתרה. בדם ובצפרדעים התרה, בכנים לא התרה. בערוב ובדבר התרה, בשחין לא התרה. בברד ובארבה התרה, [בחשך לא התרה]:

ספורנו שמות ח', י"ב

והך את עפר הארץ. לא התרה בפרעה בזאת ולא בשחין ולא בחשך, וזה כי תשע המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש בא"ח בלבד, כי מכת בכורות לא היתה לאות ולא למופת, אבל היתה לענש, כמבאר למעלה (ד, כג; ז, ד). והנה דצ"ך היו אותות בשתי היסודות הכבדים. ועד"ש היו אותות בבעלי חיים. ובא"ח היו אותות באויר. ובכל שתיים מהן התרה, ובשלישית נעשה האות בלתי התראה, כאמרו "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר" (איוב לג, כט).

כלי יקר שמות ז', י"ז

כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה'. לשון זה נאמר במכה ראשונה של סדר דצ"ך. וכן במכה ראשונה של סדר עד"ש נאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. וכן במכה ראשונה של סדר באח"ב נאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. גם מהרי"א נתעורר ע"ז ופירש שפרעה היה חולק על ג' דברים. האחד הוא מציאת השי"ת, כי כחש בה' ויאמר לא הוא (ירמיה ה' יב) ולא ידעתי את ה' (שמות ה' ב) על כן נאמר במכה ראשונה בזאת תדע כי אני ה'. השניה, שהיה חולק לומר אם תמצא לולמר שיש אלוה בנמצא מ"מ אינו משגיח בשפלים, על זה נאמר כי אני ה' בקרב הארץ, השלישית הוא, שהיה חולק על יכולת השי" לומר שאינו יכול לשנות הטבע כלל, על זה אמר כי אין כמוני בכל הארץ, כלומר יכול לפעול כחפצו.

רבינו בחיי שמות י', א'

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

וע"כ נראה לי לפרש כי משה היה מודיעו המכה והיה עושה לו התראה פעם אחת על היאור ופעם שנית בהיכלו, וענין בא אל פרעה שיזכירו הכתובים בכל פעם ופעם בַּאֲוֹרוֹ שיכנס בהיכלו... וטעם הדבר שהיו כל ההתראות כסדור הזה: התראה אחת על יאורו והתראה אחרת בהיכלו להורות על ענשו וגאותו וגאוונו כי היה מתגאה על יאורו כענין שכתוב (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתיני, והיה מתגאה בהיכלו והוא שכתוב ויבא אל ביתו... ועל כן היו ההתראות כלן מתוך יאורו והיכלו. ומהם משפטו יֵצֵא (חבקוק א:ז) כי המקומות שנתגאה וחטא בהם מִשָּׁם באו אליו כל המכות ההם.

משנת רבי אליעזר פרשה יט עמוד 356

המכות הללו נשנו בספר תלין (תהילים), חוץ משלשה, שלא נשנו, הכנים, והחשך, והשחין, מפני שכולם מפורשין שלא עשו החרטמים כמותן. בכנים הוא אומ', ויעשו כן החרטמים, להוציא את הכנים ולא יכלו. בשחין, ולא יכלו החרטמים. בחשך, לא ראו איש את אחיו.

דעת זקנים שמות ז', כ"ה

ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב ושואלין העם מאי נפקא מינה מסימן זה. ומפרש ה"ר יצחק בר' אשר שנולד ביום שנפטר רבי' יצחק בר אשר ז"ל וקראוהו על שמו וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש שלכך זה הסימן שכאשר תשים דצ"ך עד"ש באח"ב זה על זה תמצא בכל ענין בתחלה באמצע ובסוף חשך שחין כנים לומר שלשתן משמשיין כאחד ולא אתפרש כיצד וגם נמצא שיהא חשך להפך והיה אומר שהחשך משמש עם כולן וגם כשתשים חשך שחין כנים תמצא בכל בתחלה ובסוף חשך שחין כנים לומר ששלשתן משמשיין בערבוביא עם האחרים ולא אתפרש כיצד.